

ПОРОШКОВИЙ САМОЗАХИСНИЙ ДРІТ ДЛЯ ПІДВОДНОГО ЗВАРЮВАННЯ ВИСОКОЛЕГОВАНОЇ КОРОЗІЙНОСТІЙКОЇ СТАЛІ 12X18H10T

Каховський М.Ю.

Інститут електрозварювання імені Є.О. Патона
Національної академії наук України

У статті викладено результати розробки технології проведення зварювально-ремонтних робіт самозахисним порошковим дротом при мокрому підводному зварюванні високолегованих корозійностійких сталей типу 18-10. Застосування даної технології дає змогу частково або повністю зменшити участь людини в процесі зварювання при екстремальних умовах – на великих глибинах, у радіоактивних середовищах (у випадку АЕС), а також отримати значний економічний ефект за рахунок більшої продуктивності виконання зварювально-ремонтних робіт. Практична цінність застосування цієї технології полягає також і в можливості виконання зварювально-ремонтних робіт безпосередньо під водою без будь-яких додаткових монтажних робіт.

Ключові слова: мокре підводне зварювання, сталь 12X18H10T, АЕС, самозахисний порошковий дріт, FCAW, покриті електродами.

Вступ. В роботах по будівництву підводних частин різних споруд, підводних трубопроводів, гідроелектростанцій, портових споруд, мостів, в судно-підйомних, судноремонтних і рятувальних роботах часто виникає необхідність виконання підводних зварювальних робіт. Більшість цих елементів виконано з низьколегованих конструкційних сталей, проте все більше застосування знаходить і підводне зварювання високолегованих сталей типу 18-10. Одним з основних об'єктів застосування підводного зварювання високолегованих корозійностійких сталей є басейни для зберігання відпрацьованого ядерного палива на АЕС.

На сьогодні в Україні працюють чотири атомні електростанції (АЕС) – Запорізька, Рівненська, Південноукраїнська та Хмельницька, на яких експлуатуються п'ятнадцять ядерних енергоблоків з реакторними установками типу ВВЕР-1000 і ВВЕР-440. Крім того, ще в 30 країнах світу експлуатуються 193 атомні електростанції з 435 енергоблоками, певна кількість яких підходить до моменту планового ремонту.

Постановка проблеми. Після вивантаження тепловідділяючих елементів з активної зони реактора, вони витримуються в басейні зберігання відпрацьованого ядерного палива 2...5 років для зменшення залишкового енерговиділення. Басейни являють собою бетонні конструкції глибиною 24 м, облицьовані високолегованою корозійностійкою сталлю типу 18-10 товщиною 3...5 мм і заповнені прісною водою. Під час операцій завантаження-вивантаження тепловідділяючих елементів досить часто виникають механічні пошкодження в облицьовці корпусу басейну. Несвоєчасний ремонт призводить до витoku радіоактивної води в навколишнє середовище, що може привести до екологічної катастрофи.

Високий рівень радіації обмежує доступ обслуговуючого персоналу до обладнання, що знаходиться в безпосередній близькості до реактора АЕС. При ремонті або регламентних роботах намагаються максимально застосовувати техніку з дистанційним керуванням. В іншому випадку при необхідності використовувати людську працю задача сильно ускладнюється. Одним з можливих шляхів виходу з такої ситуації може слугувати використання фізичних захисних властивостей водного середовища, яке є природним бар'єром, що зменшує вплив радіоактивного випромінювання на водолаза при виконанні зварювально-ремонтних робіт.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Мокре підводне зварювання має ряд особливостей.

При зварюванні під водою дуга горить в газовому пазузі, який утворюється за рахунок випаровування і розкладання води, парів і газів розплавленого металу і компонентів зварювальних матеріалів [1]. Щільність води в 850 разів більше щільності повітря, теплоємність в 4 рази, а теплопровідність в 25 разів [2]. На дугу, яка горить під водою, впливають два види стиснення (контрагування) від охолоджувальної дії водню і гідростатичного тиску стовпа рідини [3]. Також охолоджуюча дія води, підвищений тиск, дисоціація води та її парів призводять до дестабілізації процесу горіння дуги, що в свою чергу призводить до необхідності використання більшої потужності на підтримання дугового розряду, ніж у випадку зварювання на повітрі [4, 5].

Вперше спуски людини під воду в таких умовах відносяться до середини 70-х років, коли в США перші АЕС досягли середини терміну експлуатації [6]. А піонером по застосуванню зварювання під водою стала через 10 років Пенсильванська АЕС [7], оснащена реакторами на киплячій воді потужністю 1050 МВт. У 1984 р під час завантаження палива візуальний контроль виявив втомну тріщину в корпусі паросушувач. Рівень радіації на поверхні корпусу становив 1 бер/год, на відстані 46 см 0,5 бер/год. Для зниження дози опромінення було прийнято рішення виконати ремонт комбінованим способом приміщення заповнили водою і водолаз виконав розділку крайок під зварювання. Потім воду злили, а дефектну ділянку було заварено вручну неплавким електродом.

У 1987 році під час чергової операції по завантаженню паливом була виявлена ще одна втомна тріщина в корпусі парогенератора довжиною 1400 мм [7]. Прилади зафіксували високий рівень радіації навіть у заповненому водою стані – на поверхні металу 6 бер/год, а на відстані 30 см 1,5 бер/год. З можливих в таких умовах варіантів ремонту вибрали – мокре підводне зварювання покритими електродами. Приміщення було заповнене водою, і водолази-зварники виконали необхідний обсяг робіт. Успішне виконання проекту підтвердило придатність мокрому підводному зварюванню покритими електродами в якості реальної альтернативи традиційним способам ремонту.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Однак дана технологія вимагала багато часу і призводила до значних збитків внаслідок зупинки виробничого циклу атомної електростанції, а також до значного негативного впливу на здоров'я водолаза-зварювальника, який виконував зварювальні роботи в радіоактивному середовищі.

Також слід зазначити, що досить високими залишаються втрати виробництва внаслідок непланових (повторних) ремонтів, викликаних як недостатнім забезпеченням якості ремонтних робіт, так і недостатнім рівнем надійності обладнання/систем і дій оперативного персоналу. Багаторічний досвід експлуатації АЕС показав, що одним з визначальних чинників ефективності виробництва (КВВП) є тривалість ремонту реактора після його зупинки [8].

На даний момент, ринок матеріалів для проведення зварювально-ремонтних робіт для мокрого підводного зварювання високолегованих корозійностійких сталей представлений тільки спеціалізованими покритими електродами, які наведено в табл. 1.

Таблиця 1
Покриті електроди для мокрого підводного зварювання високолегованих корозійностійких сталей

Марка електроду	Діаметр, мм	Країна виробник
Magnum MAG 0310x Eagle	3,2...4,0...4,8	США
Broco Underwater SofTouch	3,2...4,0	США
Surweld #33	2,4...3,2	США
Speciality Welds Hammerhead	3,2	Великобританія

Однак зварювальні електроди у порівнянні із самозахисним порошковим дротом мають ряд недоліків, а саме:

- більший діаметр зварювальних електродів, що ускладнює зварювання у всіх просторових положеннях;
- більш низьку продуктивність виконання робіт і більший коефіцієнт витрат зварювального матеріалу, внаслідок чого більшу вартість 1 кг наплавленого металу;
- триваліший контакт водолаза з радіоактивною водою і збільшений час простою АЕС під час ремонту.

Формулювання цілей статті (постановка задачі). Враховуючи економічні реалії атомної енергетики, де година простою АЕС може коштувати півмільйона доларів [6], існувала вкрай гостра необхідність створення технології більш оперативного ремонту басейнів для зберігання відпрацьованого ядерного палива.

Головною метою цієї роботи була розробка технології механізації процесу проведення зварювально-ремонтних робіт методом мокрого підводного зварювання самозахисним порошковим дротом.

Використання технології механізованого підводного зварювання із застосуванням самозахисного порошкового дроту (FCAW) дозволить:

- підвищити продуктивність і якість проведення підводних зварювально-ремонтних робіт за рахунок використання механізованого способу зварювання;
- зменшити шкоду здоров'ю водолаза-зварювальника за рахунок меншого часу перебування в радіоактивному середовищі;
- одержати економічний ефект за рахунок меншого часу простою виробничого циклу атомної електростанції.

Виклад основного матеріалу дослідження. Для підтвердження вигоди від використання технології механізованого підводного зварювання, був виконаний умовний розрахунок економічного ефекту при проведенні зварювально-ремонтних робіт для 100 кг зварного шва, який наведено в табл. 2.

Після аналізу розрахункових даних можна зробити висновок, що проведення зварювально-ремонтних робіт з використанням технології механізованого підводного зварювання самозахисним порошковим дротом, у порівнянні з технологією ручного дугового зварювання покритими електродами, час виконання робіт і сумарна вартість ремонту скорочується в 2,63 рази.

З метою заміни технології виконання зварювальних робіт покритими електродами технологією механізованого підводного зварювання, в ІЕЗ ім. Є.О. Патона НАН України було розроблено самозахисний порошковий дріт для мокрого підводного зварювання високолегованих корозійностійких сталей типу 18-10.

На рис. 1 наведено зовнішній вигляд зварних швів зроблених при мокрому підводному зварюванні високолегованої корозійностійкої сталі типу 18-10. Зварювання виконувалося дротом діаметром 1,6 мм на постійному струмі зворотної полярності, з використанням в якості джерела живлення випрямляча ВДУ-601 (жорстка характеристика).

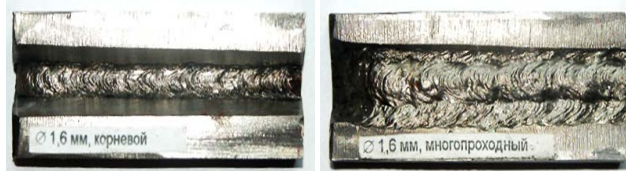

Рис. 1. Зовнішній вигляд зварних швів при мокрому підводному зварюванні високолегованої корозійностійкої сталі типу 18-10

За результатами хімічного аналізу склад наплавленого металу відповідає заданому типу легу-

Таблиця 2

Розрахунок економічного ефекту

№	Критерій	Формула	Порошковий дріт	Покриті електроди
1	Коефіцієнт витрати зварювального матеріалу	Довідникові дані	1,05...1,1	1,6...1,7
2	Необхідна кількість зварювальних матеріалів на 100 кг зварного шва, кг	№ 2 = № 1 * 100 кг	105...110	160...170
3	Продуктивність виконання робіт, кг/год	Довідникові дані	4,8...5,0	1,8...1,9
4	Час на виконання робіт, год	№ 4 = 100 кг / № 3	20	52,6
5	Зарплата водолаза-зварника, грн/год	Статистичні дані	250	250
6	Вартість оплати послуг водолаза-зварника, грн	№ 6 = № 4 * № 5	5000	13150
7	Вартість простою виробничого циклу АЕС, грн*	№ 7 = 1000000 * № 4	2000000	5260000
8	Сумарна вартість ремонту, грн**	№ 8 = № 7 + № 6	2005000	5273150

* За умов збитків від простою одного енергоблоку АЕС 100000 грн/год

** Без урахування вартості зварювальних матеріалів

**Результати хімічного складу металу шва
при мокрому підводному зварюванні та при зварюванні на повітрі**

Середовище	Хімічний склад наплавленого металу, мас. %							
	C	Si	Mn	Cr	Ni	Nb	S	P
Повітря	0,06	0,52	1,83	21,83	9,5	0,3	0,015	0,025
Вода	0,04	0,32	1,23	20,90	9,4	0,21	0,018	0,022

вання 06X20H9Г2Б згідно ГОСТ 10052-75. Мікроструктура металу шва – аустенит + 6% α -фази. Забезпечується стійкість проти МКК.

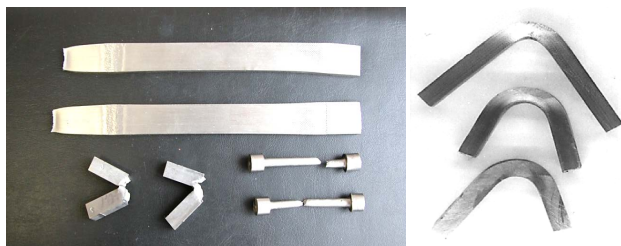
Результати аналізу хімічного складу зварного шва при підводному зварюванні дослідним дротом наведені в табл. 3, практично повністю збігаються з даними при зварюванні самозахисним порошковим дротом для зварювання на повітрі.

Механічні властивості зварювальних зразків наведені в табл. 4, а їх зовнішній вигляд на рис. 2. Отримані результати механічних випробувань задовольняють вимоги класу «В» міжнародного стандарту з підводного зварювання ANSI/AWS D3.6.

Таблиця 4

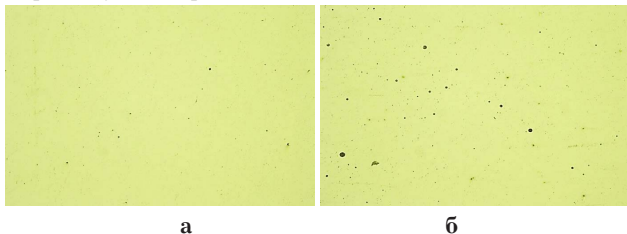
**Механічні властивості зварювальних зразків
при мокрому підводному зварюванні
високолегованої корозійностійкої сталі типу 18-10**

Марка порошкового дроту	ПП-АНВ-25
Температура випробувань, К	293
Межа плинності $\sigma_{0,2}$, МПа	350,8
Межа міцності σ_b , МПа	623,3
Відносне подовження δ , %	25,7
Відносне звуження Ψ , %	28,7
Ударна в'язкість a_k , Дж/см ²	90,3
Кут загину, град. $R = t$	68...103

**Рис. 2. Зовнішній вигляд зразків
після механічних випробувань**

Металографічні дослідження показали, що при зварюванні під водою загальна кількість неметалічних включень збільшується майже в 2 рази, але вони дрібнодисперсні і рівномірно розподілені по перетину шва, рис. 3.

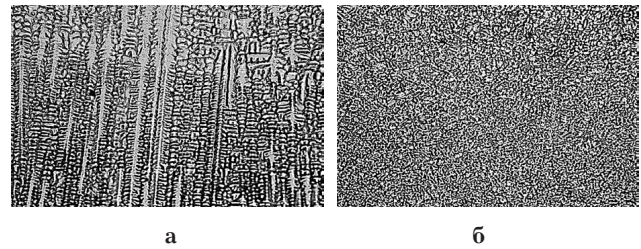

**Рис. 3. Неметалеві включення в металі шва
при зварюванні на повітрі (а) і під водою (б).**

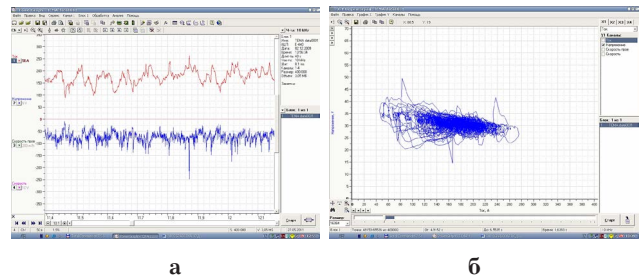
Структура металу шва в значній мірі подрібнюється розмір зерен зменшується більш ніж в 4 рази, рис. 4.

Процес зварювання проходить із задовільною стабільністю процесу горіння дуги і без коротких замикань, про що свідчать осцилограми струму і напруги,

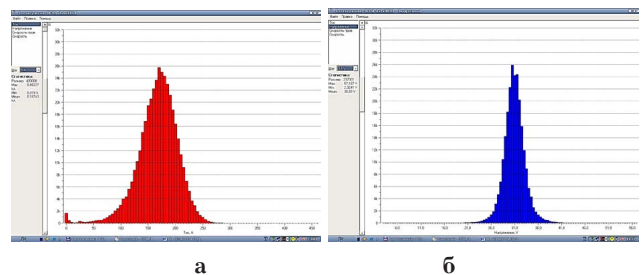
а також зовнішня вольтамперна характеристика (рис. 5), гістограми струму і напруги (рис. 6), які побудовані за допомогою програми Power Graph Professional v.3.3.

**Рис. 4. Мікроструктури металу шва, зварених
на повітрі (а) і під водою (б)**

**Рис. 5. Осцилограма процесу зварювання (а)
і зовнішня вольтамперна характеристика процесу
зварювання порошковим дротом (б)**

**Рис. 6. Гістограми зварювального процесу струму (а)
і напруги (б)**

Самозахисному порошковому дроту для мокрому підводного зварювання високолегованих хромонікелевих корозійностійких сталей типу 18-10 присвоєна марка ПП-АНВ-25.

За своїми властивостями розроблений самозахисний порошковий дріт для підводного зварювання високолегованих корозійностійких сталей повністю відповідає вимогам класу «В» міжнародного стандарту з підводного зварювання ANSI/AWS D3.6.

Висновки з даного дослідження:

- Розроблено самозахисний порошковий дріт, який забезпечує необхідний хімічний склад і механічні властивості наплавленого металу згідно ГОСТ 10052-75 і вимоги класу «В» міжнародного стандарту підводного зварювання ANSI/AWS D3.6-92.

- Розроблений дріт дозволяє підвищити продуктивність і якість підводних зварювально-ремонтних робіт, зменшити шкоду здоров'ю водолаза-зварника, отримати економічний ефект, зменшити час простою виробничого циклу атомної електростанції.

• Створено основу для можливості в перспективі автоматизації процесу зварювання для виключення повної участі людини в роботах в особливо небезпечних умовах.

Список літератури:

1. Кононенко В.Я. Подводная сварка и резка. – К.: Університет «Україна». 2011. – 264 с.
2. Авилов Т.И. Исследование процесса дуговой сварки под водой // Сварочное производство. – 1958. – № 5. – С. 12-14.
3. Мадатов Н.М. Подводная сварка и резка метал лов. – Л.: Судостроение, 1967. – 164 с.
4. Лесков Г.И., Потиха О.М. Энергетические параметры дуги в условиях гидростатического давления до 5 МПа // Автомат. сварка. – 1999. – № 1. – С. 15-18.
5. Лесков Г.И. Энергетические характеристики дуги со стальными электродами в атмосфере водорода // Автомат. сварка. – 1993. – № 10. – С. 3-5.
6. Hancock R. Underwater nuclear // Welding Journal. – 2003. – № 9. – 48-49 p.
7. O'Sullivan J.E. Wet underwater weld repair of Susquehanna unit 1 steam dryer // Welding journal. – 1988. – № 6. – С. 19-23.
8. Подушка М.Н., Рыстенков А.Н., Скалзубов В.И., Коврижкин Ю.Л. Проект и перспективы программы оптимизации планирования и управления ремонтных кампаний энергоблоков Запорожской АЭС // Проблемы безопасности атомных электростанций і Чорнобиля. – Вип. 15. – 2011. – С. 35-41.

Каховский Н.Ю.

Институт электросварки имени Е.О. Патона
Национальной академии наук Украины

ПОРОШКОВАЯ САМОЗАЩИТНАЯ ПРОВОЛОКА ДЛЯ ПОДВОДНОЙ СВАРКИ ВЫСОКОЛЕГИРОВАННОЙ КОРРОЗИОННОСТОЙКОЙ СТАЛИ 12X18H10T

Аннотация

В статье изложены результаты разработки технологии проведения сварочно-ремонтных работ самозащитной порошковой проволокой при мокрой подводной сварке высоколегированных коррозионностойких сталей типа 18-10. Применение данной технологии позволяет частично или полностью уменьшить участие человека в процессе сварки при экстремальных условиях – на больших глубинах, радиоактивных средах (в случае АЭС), а также получить значительный экономический эффект за счет большей продуктивности выполнения сварочно-ремонтных работ. Практическая ценность применения этой технологии заключается также и в возможности выполнения сварочно-ремонтных работ непосредственно под водой без каких-либо дополнительных монтажных работ.

Ключевые слова: мокрая подводная сварка, сталь 12X18H10T, АЭС, самозащитная порошковая проволока, FCAW, покрытые электроды.

Kakhovskiy N.Yu.

Electric Welding Institute named after E.O. Paton
National Academy of Sciences of Ukraine

FLUX-CORED SELF-SHIELDED WIRE FOR UNDERWATER WELDING OF HIGH-ALLOY CORROSION-RESISTANT STEEL 12CR18NI10TI

Summary

The article presents results of development of welding-repair technology using self-shielded flux-cored wire for wet underwater welding of high-alloy stainless steels type 18-10. The application of this technology allows partially or completely reducing the human participation in welding process under the extreme conditions: at large depth, in radioactive environments (in case of NPS) and also gaining a significant economic effect due to greater efficiency (productivity) of welding-repair works. The practical value of this technology consists in possibility of welding-repair works directly under water without any additional assembly works.

Keywords: wet underwater welding, steel 12Cr18Ni10Ti, NPS, self-shielding flux-cored wire, FCAW, covered electrodes.